

IN MEMORIAM

DR JAN-KRZYSZTOF MAKULSKI
(1938-1989)

Dr Jan-Krzysztof Makulski urodził się w Warszawie 15 stycznia 1938 roku, zmarł 18 listopada 1989.

W latach 1956-1961 studiował etnografię i archeologię na Uniwersytecie Warszawskim; okres 1959-60 spędził we Francji jako stypendysta Instytutu Etnologii Uniwersytetu Paryskiego. Praca pod kierunkiem takich mistrzów jak prof. A. Le-roi-Gourhan oraz Roger Bastide znalazła trwałe odbicie w jego pasjach i zainteresowaniach kontynentem afrykańskim, którym dał wyraz w wielu publikacjach poświęconych kulturze mieszkańców tego obszaru świata. Studia etnograficzne ukończył w Warszawie w roku 1961, w tym samym roku rozpoczął pracę w Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk specjalizując się, początkowo w etnografii Polski, później zaś w etnografii Afryki i krajów Trzeciego Świata. W latach 1966-68 był starszym asystentem w Katedrze Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego gdzie prowadził zajęcia z socjologii polityki i jednocześnie wykładał socjologię na Studium Afrykańskim. W roku 1968 przeszedł do pracy w Katedrze Socjologii Kultury kierowanej przez prof. Józefa Chałasińskiego, koncentrując swoje zainteresowania wokół zagadnień socjologii kultury wiejskiej. W roku 1969 uzyskuje tytuł doktora nauk humanistycznych; jego rozprawa doktorska traktuje o przemianach społecznych i ekonomicznych u plemion tuareskich Sahary. W marcu 1970 obejmuje stanowisko wicedyrektora ds. naukowych w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie, 1 września 1974 zostaje mianowany dyrektorem Muzeum.

W początkach lat siedemdziesiątych dokonuje się przełomowe wydarzenie w powojennych dziejach warszawskiego Muzeum Etnograficznego. Uzyskanie stałej siedziby przy ulicy Kredytowej 1/Mazowieckiej 13 umożliwia przeniesienie do odbudowanego i zaadaptowanego na cele muzeum gmachu wszystkich działów Muzeum, zlokalizowanych dotąd tymczasowo w trzech przypadkowych obiektach. Ogromną zasługą dr Makulskiego jest opracowanie — wspólnie z zespołem pracowników naukowych — założeń merytorycznych wraz z koncepcją wystaw stałych oraz wszechstronnych kierunków działania placówki. Uroczyste otwarcie Muzeum w jego nowej siedzibie odbyło się w końcu roku 1973. Z biegiem lat kierowane przez dr. Makulskiego Muzeum Etnograficzne powiększa swoje zbiory, zakres działania oraz kadrę stając się centralną placówką muzealnictwa etnograficznego w Polsce. Waga, jaką dr Makulski przywiązuje do sprawy współpracy z zagranicą sprawia, iż Muzeum nie tylko wpisuje się w sposób trwały w życie kulturalne Warszawy, lecz również zyskuje rozgłos międzynarodowy notując na swym koncie wiele sukcesów w popularyzacji dorobku polskiej kultury ludowej za granicą.

Przez wszystkie te lata dr Makulski łączy obowiązki dyrektora Muzeum z pracą naukową i dydaktyczną. Dużo publikuje, przy czym jego opracowania dotyczą zarówno problemów muzealnictwa, jak i zagadnień szerszych, odnoszących się do węzłowych problemów współczesnej etnologii i socjologii oraz metodologii badań.

Pisząc o muzealnictwie szczególną uwagę poświęca kwestiom przydatności zbiorów i dokumentacji muzealnej do analizy przemian kulturowych, roli muzeum etnograficznego w dokumentacji przemian współczesnej obyczajowości, a przede wszystkim — zadaniom muzealnictwa etnograficznego w Polsce traktowanym jako instrument polityki kulturalnej. Pasjonują go problemy złożone i trudne, np. sprawa miejsca kultury ludowej w kulturze wsi współczesnej, czy też zagadnienia definicji i zakresu etnografii w świetle współczesnych potrzeb społecznych.

Był członkiem Komitetu Nauk Etnologicznych oraz Komitetu Nauk Orientalistycznych Polskiej Akademii Nauk a także szeregu polskich i zagranicznych towarzystw naukowych. Aktywny działacz ruchu ludowego, znajdował również czas na pracę w licznych zespołach doradców i ekspertów. Swoją wiedzą i doświadczeniem dobrze służył nauce polskiej i polskiemu muzealnictwu.

Janina N. Skrzyńska

DOC. DR HAB. ANDRZEJ MIKOŁAJCZYK
(1948-1991)

16 stycznia 1991 roku zmarł nagle doc. dr hab. Andrzej Mikołajczyk, Dyrektor Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Kierował muzeum, łączącym parę dyscyplin naukowych, od 1979 roku. Jego idea było powiązanie archeologii.

Doc. dr hab. Andrzej Mikołajczyk
(1948—1991)

etnografii i numizmatyki wspólną płaszczyzną antropologicznie pojmowanej kultury. Etnografia była w tym łańcuchu ogniwem, które dostrzegał i rozumiał. Będąc wysokiej klasy specjalistą-numizmatykiem wychodził zainteresowaniami poza jej ramy stawiając na pierwszym miejscu człowieka jako twórcę kultury i zarazem jej wytwór. Zostawił ogromny dorobek naukowy w postaci 377 prac opublikowanych, w tym 20 pozycji książkowych, należał do licznych towarzystw naukowych, między innymi do Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, którego członkiem był od 1979 roku. W latach, od 1982 roku do 1986, wchodził w skład Komisji Rewizyjnej PTL przy Zarządzie Głównym. Był wyróżniany wieloma odznaczeniami państwowymi i resortowymi, w tym: Srebrną Odznaką za Opiekę Nad Zabytkami (1977), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1989).

Dużą wagę przywiązywał do rozpowszechniania wiedzy zarówno w sposób specjalistyczny jak i popularyzatorski. Ze szczególną troską traktował wydawnictwa muzealne. Rozszerzył istniejące serie „Prac i Materiałów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” o trzecią serię Numizmatyczną i Konserwatorską. Dbał również o serię „Biblioteki Muzealnej” publikującej głównie katalogi, foldery oraz zwarte monotematyczne opracowania. Był naczelnym redaktorem wszystkich wydawnictw. Zdołał je utrzymać mimo trudnej sytuacji finansowej muzeum. Popierał różne formy popularyzacji nauki, za jedną z najważniejszych uważał wystawiennictwo. Kilka wystaw etnograficznych, nie licząc archeologicznych i numizmatycznych, powstało z Jego inspiracji, jak choćby ostatnio otwarta (16.11.1990) wystawa czasowa „Znad Niemna, Prypeci i Dniestru”.

Odszedł Człowiek o szerokich horyzontach umysłowych, ogromnie zasłużony dla nauki i muzealnictwa polskiego. Był silną osobowością, która jednych pobudzała do działania, innych porażała, rzadko kto pozostawał obojętny. Zrobił dla kultury bardzo dużo, mógłby jeszcze więcej. Zmarł w wieku 42 lat, zostawiając nas z gorzką refleksją nad odwiecznym problemem przemijania.

Elżbieta Królikowska

PROF. DR MARIA ZNAMIEROWSKA-PRÜFFEROWA
(1898-1990)

W dniu 20 sierpnia 1990 roku zmarła prof. dr Maria Znamierowska-Prüfferowa — twórca, założyciel i pierwszy, długoletni dyrektor Muzeum Etnograficznego w Toruniu.

Maria Znamierowska urodziła się 13 maja 1898 roku w Kibartach na Litwie. Po ukończeniu szkoły średniej w Libawie rozpoczęła studia na Wydziale Filologicznym Wyższych Żeńskich Kursów oraz w Polskim Kolegium Uniwersyteckim w Kijowie. W tym też czasie prowadziła przedszkole pod kierunkiem Janusza Korczaka. W 1920 roku wstąpiła na Wydział Humanistyczny Wolnej Wszechnicy w Warszawie, gdzie studiowała historię kultury i historię sztuki. Równocześnie pracowała jako wychowawczyni w Domu Sierot w Pruszkowie pod kierownictwem Marii Falskiej i Janusza Korczaka. Bez wątpienia praca ta dała początek trwałym już potem zainteresowaniom problemami wychowawczymi, pedagogicznymi, przywiązywaniu tak wielkiej wagi do pracy z dziećmi i młodzieżą, pracy popularyzatorskiej, szeroko pojętej dydaktyce; te właśnie predyspozycje oraz rozwijane

umiejętności i zainteresowania sprawią, że z czasem stanie się wybitnym pedagogiem.

W 1921 roku przenosi się Maria Znamierowska na Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Przez okres dwóch lat uczęszcza na wykłady z zakresu historii sztuki i polskiej architektury ludowej na Wydziale Sztuk Pięknych tej uczelni. W latach 1922-1925 studiuje przyrodę na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym tegoż Uniwersytetu. Wobec kłopotów zdrowotnych nie kończy studiów przyrodniczych (choć jej praca magisterska o wążkach zostaje wydana drukiem) i powtórnie podejmuje studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, tym razem są to już studia etnograficzne.

Prof. dr Maria Znamierowska-Prüfferowa
(1898—1990)

Ten dość długi okres poszukiwań mający w efekcie przynieść wyłonienie się, spośród różnorodnych zainteresowań, ich głównego nurtu, kończy się w 1927 roku podjęciem pracy w Muzeum Etnograficznym przy Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie pod kierunkiem prof. dr Cezarii Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowej. Od tej pory Maria Znamierowska koncentruje swe zainteresowania i poczynania na problemach kultury ludowej i muzealnictwa etnograficznego. W 1932 roku kończy studia na Wydziale Humanistycznym uzyskując tytuł magistra w zakresie etnologii i etnografii.

W okresie swej pracy w Uniwersyteckim Muzeum Etnograficznym w Wilnie

przeszła mgr Maria Znamierowska wszystkie stopnie służbowe od zastępcy młodszego asystenta do stanowiska kustosa włącznie. Naukowe poczynania ostatnich lat przedwojennych uwieńczone zostały uzyskaniem w 1939 roku stopnia doktora w zakresie etnologii i etnografii u prof. Kazimierza Moszyńskiego, pod którego kierunkiem pracowała w ciągu poprzednich dwóch lat.

W latach 1927-1939 gromadziła Maria Znamierowska-Prüfferowa materiały naukowe oraz zabytki kultury ludowej z terenów ówczesnego województwa wileńskiego i nowogródzkiego, a także częściowo białostockiego, dorywczo zaś również z Pomorza, Polesia i Wołynia. Opublikowała kilkanaście artykułów i prac naukowych dotyczących różnych dziedzin kultury ludowej. Wśród nich najpoważniejszą była monografia pt. *Rybołówstwo jezior trockich*. Ta właśnie tematyka już wówczas zaczyna dominować w pracy naukowo-badawczej dr Prüfferowej.

Lata te to także okres intensywnej pracy na polu muzealnictwa etnograficznego. Rozwój Muzeum Etnograficznego przy Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, znaczne powiększenie jego zbiorów, tworzenie podstaw naukowej dokumentacji obiektów i metodologicznych założeń placówki uniwersyteckiej to w znacznej mierze efekty działań dr Marii Znamierowskiej-Prüfferowej. W tym miejscu należy również przypomnieć, że już w 1934 roku wystąpiła Ona z koncepcją utworzenia w Wilnie muzeum na wolnym powietrzu. Była to jedna z nielicznych w owym czasie inicjatywa powołania tego typu placówki.

Lata pobytu w Wilnie to również pierwszy etap pracy społecznej w Polskim Towarzystwie Ludoznawczym, a więc między innymi organizacja i udział w zespołowych badaniach wsi Mieszkańce w pow. wileńskim oraz podjęcie się redakcji studenckiego pisma „Ethnographica”, którego pierwszy numer ukazał się w 1937 roku. Wszystkie te nury działalności staną się odtąd wielką pasją życiową.

Dużą rolę w poczynaniach w owym okresie odegrały niewątpliwie liczne podróże zagraniczne, których celem było zapoznanie się z organizacją muzealnictwa, działalnością innych instytucji naukowych oraz archiwów wielu krajów Europy, między innymi Francji i Włoch (1925), Węgier (1927), Czechosłowacji, Austrii i Jugosławii (1929), Danii i Norwegii (1930), Litwy (1931), Finlandii, Łotwy i Estonii (1935), Niemiec (1938).

Po wybuchu II wojny światowej kustosz — dr Maria Znamierowska-Prüfferowa zostaje zwolniona z pracy w Uniwersytecie Stefana Batorego; w Muzeum pracuje jednak nadal — społecznie, podejmując jednocześnie pracę zarobkową jako prywatna nauczycielka; bierze też aktywny udział w tajnym nauczaniu. W 1941 roku rozpoczyna pracę w Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie; w 1944 roku podejmuje pracę w Urzędzie Konserwatorskim Litewskiej SRR, a nieco później w Miejskim Muzeum Sztuki w Wilnie.

W maju 1945 roku, z transportem przesiedlonych z Wilna pracowników Uniwersytetu Stefana Batorego, przyjeżdża dr Maria Znamierowska-Prüfferowa do Torunia. Już 1 listopada tegoż roku rozpoczyna pracę pedagogiczną i naukową jako adiunkt w Katedrze Etnologii i Etnografii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, kierowanej przez prof. Bożenę Stelmachowską. Bardzo szybko uświadamia sobie skromny stan badań nad kulturą ludową Polski północnej i jeszcze szybciej — nader nikły stan posiadania obiektów z tego zakresu i tak nielicznych wówczas placówek muzealnych. Zdając sobie sprawę z olbrzymich potrzeb w tej dziedzinie, z ogromną energią i właściwą sobie pasją przystępuje do pracy. Proponuje utworzenie przy Uniwersytecie muzeum obejmującego swym zasięgiem Polskę północną, a przy nim budowę skansenu. Kiedy propozycja ta natrafia na trudności i realizacja projektu nie zostaje podjęta, prawie natychmiast, bo już w

1946 roku tworzy Dział Etnograficzny przy ówczesnym Muzeum Miejskim w Toruniu; pracami tego działu kieruje do końca 1958 roku.

Zastane w Toruniu zbiory etnograficzne z przedwojennej kolekcji państwa Steinbornów to 162 obiekty. Już po dwóch latach zbiory liczą ponad 2.000 obiektów, a w listopadzie 1948 roku udostępniona zostaje zwiedzającym stała ekspozycja kultury ludowej Pomorza i Kujaw.

Dział Etnograficzny przy Muzeum Miejskim w Toruniu był pierwszym działem etnograficznym utworzonym w Polsce po II wojnie światowej.

Lata następne to okres niezwykle intensywnej terenowej pracy badawczej nad kulturą ludową różnych regionów Polski, to tworzenie kolekcji etnograficznej, to wiele publikacji — artykułów i prac dotyczących różnych dziedzin kultury ludowej, praca dydaktyczna na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu i wreszcie bardzo aktywny udział w pracach wielu towarzystw naukowych i społecznych, a w tym przede wszystkim w Polskim Towarzystwie Ludoznawczym. Był to nie tylko okres intensywnego rozwoju Działu Etnograficznego w Muzeum, ale wysiłków i pracy, których efektem było powstanie wielu muzeów i działów etnograficznych na obszarze Polski północnej.

W 1955 roku dr Marii Znamierowskiej-Prüfferowej nadany został tytuł profesora.

W drugiej połowie lat 50. Profesor koncentruje swe działania wokół tworzenia odrębnego muzeum etnograficznego, co stało się faktem 1 stycznia 1959 roku. W tym bowiem dniu rozpoczęło działalność samodzielne Muzeum Etnograficzne w Toruniu, obejmujące swym zasięgiem obszar Polski północnej. Pierwszym jego dyrektorem została oczywiście Profesor Maria Znamierowska-Prüfferowa. Faktem bez precedensu w owym okresie było już w ciągu następnych dwóch lat wybudowanie nowego pawilonu Muzeum. Był to bodaj pierwszy po II wojnie światowej w Polsce budynek wzniesiony z przeznaczeniem na muzeum. W pełnym toku znajdują się już też w tym czasie prace zmierzające do budowy przymuzealnego skansenu.

Lata 60. to okres szybko postępującej, szeroko pojętej rozbudowy Muzeum, gromadzenia jego zbiorów, tworzenia nowoczesnej placówki muzealnej prowadzącej wielostronną działalność naukową, badawczą, kolekcjonerską, wydawniczą oraz popularyzatorską. Znacznej rozbudowie ulega też kolekcja z zakresu rybołówstwa w Polsce, kolekcja, którą w znacznej mierze gromadzi Profesor osobiście, a która wkrótce staje się największą w kraju. Kolejno organizuje się i udostępnia zwiedzającym ekspozycje stałe Muzeum; wystawa tradycyjnego rybołówstwa ludowego w Polsce istnieje do dnia dzisiejszego i nadal stanowi przykład ekspozycji dobrze rozwiązanej i ujętej dydaktycznie. W 1969 roku, w roku 10-lecia istnienia Muzeum, otwarta zostaje część kujawska skansenu, w której do dziś funkcjonująca ekspozycja wewnątrz, realizowana była pod osobistym, naukowym kierownictwem Profesor i przy bezpośrednim, czynnym Jej udziale.

Już po dziesięciu latach istnienia Muzeum, stało się ono pod kierownictwem Marii Znamierowskiej-Prüfferowej jedną z czołowych i największych placówek etnograficznych w kraju. Zaangażowanie i ogromna pasja, wiedza i doświadczenie prof. Prüfferowej, umiejętność rozbudzania zapału u młodszych pracowników, ich fascynacja osobowością swego Dyrektora, przyniosły w krótkim czasie znakomite efekty.

W tym samym okresie Maria Prüfferowa wysuwa projekt organizacji sieci placówek typu skansenowskiego in situ na obszarze byłego woj. bydgoskiego, w tym skansenu rybackiego przy ul. Winnica w Toruniu oraz rozpoczyna prace związane z budową takiego skansenu w Kaszczorku, u ujścia Drwęcy.

Oczywiście, równocześnie, Profesor kontynuuje żywą działalność naukowo-badawczą i dydaktyczną. Prowadzi indywidualne i organizuje zespołowe badania terenowe nad różnymi dziedzinami kultury ludowej regionów Polski północnej. W 1957 roku opublikowana została ogromna Jej praca zatytułowana *Rybackie narzędzia kolne w Polsce i w krajach sąsiednich*; praca ta wydana została potem powtórnie w języku angielskim przez Fundację Kościuszkowską w Stanach Zjednoczonych.

Okres ten obfituje także w szereg innych publikacji oraz wiele prac redakcyjnych; przez szereg lat była członkiem Komitetu Redakcyjnego „Ludu”, „Prac i Materiałów Etnograficznych”, a następnie „Dzieł Wszystkich Oskara Kolberga”.

Wiele czasu poświęca też Profesor inspirowaniu działalności publikacyjnej młodszych pracowników Muzeum oraz merytorycznej i metodologicznej pomocy w tym zakresie.

Równolegle kontynuuje działalność dydaktyczną jako pracownik naukowy (w latach 1958-59 także kierownik) Katedry Etnografii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu prowadząc wykłady z zakresu etnografii i muzealnictwa aż do 1988 roku; ostatnio — na Podyplomowym Studium Etnograficznym. Przez blisko 10 lat, począwszy od 1954 roku, była też Profesor kierownikiem toruńskiego Zakładu Etnografii Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, który w owym czasie zajmował się głównie badaniem kultury ludowej Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej.

Odbyła szereg podróży zagranicznych, między innymi do Bułgarii, Czechosłowacji, Francji, Grecji, Jugosławii, Kanady, Rumunii, Stanów Zjednoczonych, Szwecji, Wielkiej Brytanii, Włoch, Węgier, Związku Radzieckiego, biorąc czynny udział w organizowanych tam kongresach i konferencjach etnologicznych związanych z muzealnictwem.

Okres toruński naukowego życia Marii Prüfferowej charakteryzuje się także niezwykle intensywną pracą w licznych towarzystwach naukowych i organizacjach społecznych; w wielu z nich pełni Prof. Prüfferowa odpowiedzialne funkcje w zarządach. Szczególnie podkreślić należy ponad 40-letnią pracę w Polskim Towarzystwie Ludoznawczym, którego była w ostatnim okresie członkiem honorowym, a w którego Zarządzie Głównym pracowała od 1946 roku przez wiele kadencji (w latach 1961-64 oraz 1967-73 pełniąc funkcję wiceprezesa), wnosząc wiele twórczej inicjatywy, organizując jego walne zgromadzenia i konferencje naukowe, reprezentując to Towarzystwo w kraju i poza jego granicami. Od 1946 roku była też Profesor członkiem (jednym z założycieli) jego Toruńskiego Oddziału, członkiem zarządu tego Oddziału, a od 1962 roku przez szereg kadencji — prezesem¹.

Nie sposób również nie wspomnieć o Towarzystwie Przyjaciół Muzeum Etnograficznego w Toruniu, którym faktycznie przez wiele lat Profesor kierowała, będąc nie tylko jego twórczynią, ale i inicjatorką jego poczynań, a w którym aktywnie pracowała jeszcze do niedawna. Była członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Czynn timer uczestniczyła w pracach Pomorskiego Towarzystwa Muzycznego przez kilka kadencji, także jako członek zarządu. Ponadto należała do 13 innych towarzystw naukowych i towarzystw przyjaźni (między innymi pol-

¹ Szerzej patrz: B. Kopczyńska-Jaworska, *Działalność prof. dr Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Polskim Towarzystwie Ludoznawczym*, w: *Rocznik Muzeum Etnograficznego w Toruniu*, t. 1, Toruń 1978, s. 17-27; tamże: F. Midura, *Znaczenie działalności prof. dr Marii Znamierowskiej-Prüfferowej dla muzealnictwa etnograficznego*, s. 13-16; tamże: D. Poklewska, *Bibliografia (publikacji Profesor do 1978)*, s. 29-34.

sko-fińskiego, polsko-indyjskiego, polsko-szwedzkiego). Wiele z nich, między innymi Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, przyznało Jej członkostwo honorowe.

Profesor była również członkiem Polskiego Komitetu Narodowego ICOM oraz przez wiele lat aktywnym członkiem zespołów doradczych, działających przy Ministerstwie Kultury i Sztuki, między innymi Zespołu Doradczego do Spraw Parków Etnograficznych i Budownictwa Drewnianego.

W końcu 1971 roku prof. dr Maria Znamierowska-Prüfferowa, wbrew swej woli, skierowana została na emeryturę, ale przez kilka lat nadal pracowała w Muzeum jako konsultant. W dalszym ciągu była niezwykle czynna jako etnograf, muzeolog, działacz społeczny. Bierze udział w indywidualnych i zespołowych badaniach terenowych organizowanych przez Muzeum, aktywnie uczestniczy w pracach Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, w działaniach Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Etnograficznego w Toruniu, kieruje pracami Zespołu ds. badań rybołówstwa ludowego i ochrony jego zabytków przy Komitecie Nauk Etnologicznych Polskiej Akademii Nauk, którego była członkiem. W jego ramach zainicjowała Prof. Prüfferowa opracowanie słownika rybackiego. Spośród publikacji z lat osiemdziesiątych poczesne miejsce zajmuje praca pt. *Tradycyjne rybołówstwo ludowe w Polsce na tle zbiorów i badań terenowych Muzeum Etnograficznego w Toruniu*, wydana w 1988 roku. Nie zaniechała także Profesor działalności inspiratorskiej i organizacyjnej w odniesieniu do powstających, nowych placówek typu muzealnego. Jeszcze w latach osiemdziesiątych konsultowała zagadnienia merytoryczne i opracowywała koncepcję tworzącego się muzeum w Jastarni, a w czerwcu 1987 roku bierze udział w otwarciu zagrody wiejskiej w Nadolu (filia Muzeum Ziemi Puckiej w Pucku).

Pewne odbicie tego wypełnionego pracą życia stanowi długa lista odznaczeń, medali i nagród, którą otwiera Złoty Krzyż Zasługi — nadany w 1939 roku. Następne wysokie odznaczenia to: Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1957), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1978), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1984) oraz tytuł honorowy „Zasłużony dla kultury narodowej” (1988). Spośród innych, z lat powojennych, wymieńmy przykładowo: Medal 10-lecia Polski Ludowej, Medal 30-lecia Polski Ludowej, Odznakę Tysiąclecia przyznaną za działalność społeczną w obchodach tysiąclecia Państwa Polskiego, złotą odznakę pamiątkową Gryfa Pomorskiego (1960), odznakę „Zasłużony działacz kultury” (1963), złotą odznakę „Za opiekę nad zabytkami”, ponadto odznaki za zasługi dla województwa bydgoskiego (1960), za zasługi dla województwa wrocławskiego (1978) i toruńskiego (1979), Medal 50-lecia Instytutu Bałtyckiego (1977) oraz liczne nagrody państwowe i wojewódzkie, a także dyplomy honorowe Ministra Kultury i Sztuki.

Osobno wymienić trzeba odznaczenia przyznane przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, które prof. Prüfferowa ogromnie ceniła. Były to: Złota Odznaka UMK z okazji 25-lecia Uczelni, okolicznościowy medal w 40. rocznicę powołania do życia Uniwersytetu, wreszcie medal „Za zasługi położone dla rozwoju uczelni” przyznany przez Senat w 1978 roku. Prof. Prüfferowa otrzymała również najwyższe prestiżowe wyróżnienie środowiska etnograficznego, jakim jest Nagroda i Medal im. O. Kolberga „W uznaniu zasług dla kultury ludowej” (1976).

Ponad 100 publikacji naukowych, wkład w rozwój polskiej etnografii, ogromne zasługi w zakresie koncepcji, teoretycznych podstaw i organizacji muzealnictwa etnograficznego w Polsce, w tym również nowatorskie inicjatywy, koncepcje i poczynania w zakresie muzealnictwa skansenowskiego oraz ochrony kultury ludowej łącznie z budownictwem, popularyzacja wartości tej kultury wśród społeczeń-

stwa, praca pedagogiczna — wykształcenie i wychowanie wielu pokoleń etnografów i muzeologów, inicjowanie i aktywny udział w organizacji i pracach wielu konferencji międzynarodowych i ogólnopolskich, działalność twórcza i organizacyjna w wielu towarzystwach naukowych i społecznych, kolegiach doradczych, komitetach redakcyjnych i wiele, wiele innych prac — to dorobek, który można by rozdzielić na kilka życiorysów.

Ogrom tych dokonań nie jest jednak w stanie przesłonić niespotykanej, fascynującej osobowości Pani Profesor. Pełna temperamentu, konsekwentna i wytrwała, niespotykana pracowita, z pasją angażująca się w kolejne działania, a jednocześnie obdarzona fantazją i posiadająca niespotykaną wyobraźnię, wymagająca od siebie i innych, a jednocześnie pełna wyrozumiałości i pobłażania wobec cudzych słabości, Pani Profesor zawsze gotowa była nieść pomoc innym, zawsze znajdowała czas na współczucie, pocieszenie czy udzielenie życzliwej rady.

Polskie środowisko etnograficzne i muzealne, środowisko naukowe i kulturalne Torunia, przyjaciele, wychowankowie i współpracownicy, przedstawiciele towarzystw naukowych i społecznych, władze centralne, wojewódzkie i miejskie Torunia pożegnały prof. dr Marię Znamierowską-Prüfferową w dniu 24 sierpnia 1990 roku w sali Muzeum Etnograficznego w Toruniu — w Jej Muzeum, które stworzyła i którego była pierwszym, wieloletnim Dyrektorem; w tym samym miejscu, w którym w 1978 roku zorganizowano Jej Jubileusz 50-lecia pracy naukowej, a w 1988 roku Jubileusz 90-lecia urodzin.

Spoczęła na cmentarzu Św. Jerzego przy ul. Gałczyńskiego w Toruniu, w mieście, któremu poświęciła przeszło 45 lat swego życia i pracy, i w którym pozostawiła swe ukochane dzieło — Muzeum Etnograficzne w Toruniu wraz z przymuzealnym skansenem, którego rozbudową do ostatnich niemal dni żywo się interesowała.

Odeszła nestorka etnografii polskiej po długim, pełnym pasji, niezwykle twórczym życiu, wypełnionym niemal do ostatnich dni intensywną pracą zawodową i społeczną. Zostanie na zawsze znaczącą postacią w historii etnografii i muzealnictwa etnograficznego w Polsce².

Roman Tubaja

KAZIMIERZ WIĘCŁAW
(1913-1990)

18 maja 1990 roku zmarł w Mszanie Dolnej Kazimierz Więclaw. Członkiem Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego Oddział w Mszanie Dolnej był od 1975 roku.

Urodził się 2 stycznia 1913 r. w Międzybrodziu Białskim. We wrześniu 1939 roku uczestniczył w kampanii wrześniowej, rozbrojony pod Przemyślem, uciekł z transportu i podjął pracę w kopalni węgla w Trzebini. Po latach porzucił tę

² W końcu 1990 roku Muzeum Etnograficzne w Toruniu przejęło bibliotekę, spuściznę (dokumenty, materiały terenowe, rękopisy, maszynopisy prac i artykułów, w tym część niepublikowanych itp.) oraz pamiątki po prof. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej. Muzeum, po opracowaniu przyjętych materiałów, zamierza zorganizować stałą ekspozycję biograficzną poświęconą życiu i działalności Profesor.

pracę i przeniósł się do Żywca, gdzie znalazł zatrudnienie w Cegielni. W 1954 r. przyjechał do Mszany Dolnej i podjął pracę w PKP, pracując tam aż do przejścia na emeryturę. Zonaty, miał troje dzieci.

Sp. Kazimierz był artystą malarzem, amatorem, lecz Jego malarstwo było sztuką wielkiego lotu. Jego dzieła miały duże powodzenie. Mniej znany jest fakt — Kazimierz nie lubił się chwalić, że uznali Go profesjonaliści, o czym świadczy powierzenie Mu przez artystę z dużego ośrodka artystycznego wykonania obrazu na mającą się odbyć wystawę.

Nasuwa się pytanie skąd u śp. Kazimierza zrodziły się zainteresowania ludoznawcze. W Jego przypadku odpowiedź jest prosta. Pochodził ze środowiska wiejskiego (Beskid Mały), miał artystyczną duszę, malował głównie pejzaże regionu Gorców i Beskidu Wyspowego. W poszukiwaniu tematów w swoich wędrówkach stykał się z ludźmi regionu, a stąd już tylko krok do poznawania i zainteresowania się kulturą ludu i ludoznawstwem szeroko pojętym.

O skali Jego ludoznawczych zainteresowań świadczy, że nie opuścił omal żadnego ze zjazdów krajowych, organizowanych przez Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, jak wiadomo wciąż w innym regionie Polski.

Nasuwa się z okazji tych wspomnień pewna refleksja. Artystyczna wrażliwość, a taką dysponował śp. Kazimierz, pozwala intensywnie przeżywać piękno otaczającego nas świata, pozwala dostrzegać zjawiska, niedostępne dla zwykłego zjadacza chleba. Przekonany jestem, że śp. Kazimierz tak właśnie głęboko przeżywał piękno tego świata.

Niech Dobry Bóg przyjmie Go do Swojej chwały!

Jan Kapłon

PROF. DR FRANCISZEK WOKROJ
(1906-1991)

W dniu 29 kwietnia 1991 roku odszedł na wieczny spoczynek prof. dr Franciszek Wokroj, emerytowany profesor nadzwyczajny Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

Prof. Wokroj był ostatnim, wykształconym przed drugą wojną światową, antropologiem sławnej szkoły Jana Czekanowskiego. Urodził się 12.10.1906 roku we Lwowie w rodzinie robotniczej. Jego ojciec, litograf, umarł gdy profesor miał niespełna 12 lat. Po ukończeniu szkoły średniej podjął studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym w zakresie antropo-geografii, które ukończył 1937 roku uzyskując dyplom magistra na podstawie rozprawy pt. *Badania antropologiczne na terytorium nordycznym Polski*. Po stracie ojca, już od 15 roku życia, pracował między innymi w emigracyjnym towarzystwie okrętowym Holland-America Line we Lwowie a następnie w urzędzie skarbowym jako księgowy. Po studiach podjął pracę w Katedrze Etnologii i Antropologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie pod kierunkiem Jana Czekanowskiego. W tym krótkim przedwojennym okresie prowadził liczne badania wykopaliskowe pod kierunkiem prof. L. Kozłowskiego, oraz badania antropologiczne nad młodzieżą akademicką Lwowa (w tym Lwowskiego Korpusu Kadetów), a także wśród kolonistów niemieckich i Łemków na Podkarpaciu oraz Słowińców i Kozaków. Po wybuchu wojny, gdy do Lwowa we-

szła Armia Czerwona, był w latach 1940-1941 asystentem Zakładu Geologii Uniwersytetu im. Iwana Franko, a po ponownym wejściu tej armii do Lwowa w latach 1944-45 pracownikiem naukowym w gabinecie antropologicznym przy Katedrze Zoologii. W 1945 roku repatriował się do Poznania.

Jak pisał M. Cwirko-Godycki (1958) „różnorodne zainteresowania prof. Wokroja ożywiły Zakład Antropologii Uniwersytetu Poznańskiego, do którego trafił od 1.X.1945 roku jako starszy asystent”. Jednocześnie pracował jako nauczyciel w III Państwowym Gimnazjum im. Bergera. W 1946 roku został delegatem Ministerstwa Oświaty z ramienia Referatu Rewindykacji do przewiezienia majątku Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. W tym trudnym czasie, dzięki Jego niezwyklej pomysłowości, udało się Mu przywieźć do Polski 25 wagonów zbiorów, w tym biblioteki prywatne wielu profesorów, także Jana Czekanowskiego. Doktoryzował się 1948 roku na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym u J. Czekanowskiego na podstawie rozprawy pt. *Zróżnicowanie społeczne, zawodowe i antropologiczne młodzieży szkół wyższych akademickich we Lwowie*.

W czasie kierowania Katedrą Antropologii Uniwersytetu Poznańskiego przez J. Czekanowskiego, F. Wokroj był jego prawą ręką do spraw organizacyjnych i administracyjnych, których stary już Mistrz nie lubił. W tym czasie podjął pracę nad rozprawą habilitacyjną — badania kolonistów niemieckich na Podkarpaciu w zakresie antropologii i demografii. W 1954 roku został mianowany zastępcą profesora, zaś w maju 1956 roku, na podstawie nowej ustawy, został mianowany na stanowisko docenta. Od 1946 był współpracownikiem Komitetu Antropologii PAN, a od 1956 roku Komitetu Antropologicznego PAN. Pełnił też funkcję sekretarza Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, sekretarza redakcji „Przeglądu Antropologicznego” i zastępcy redaktora naczelnego. W latach 1955/57 był prodziekanem Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Tytuł profesora nadzwyczajnego nadała mu Rada Państwa w 1962 roku. We wrześniu 1956 roku objął kierownictwo Zakładu Antropologii Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, na którym przebywał do 1962 roku. Od 1.XII.1962 do 1.III.1965 roku był kierownikiem Katedry Antropologii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Po śmierci prof. I. Michalskiego w 1965 roku objął na dwa lata kuratorstwo Zakładu Antropologii w Łodzi. 1.01.1967 roku objął kierownictwo Zakładu Antropologii Regionalnej i Etnicznej w Katedrze Antropologii UAM w Poznaniu, na którym przebywał do momentu likwidacji Katedry w 1969 roku. W 1969 roku przeszedł w stan spoczynku.

W swym naukowym dorobku pozostawił około 75 prac o tematyce ontogenetycznej, antropologiczno-demograficznej, socjologicznej, a przede wszystkim z zakresu kranilogii — Ostrów Lednicki, Cedynia. Po wojnie w swej działalności skupiał się na pozyskiwaniu materiałów szkieletowych z licznych cmentarzysk Wollin-Młynówka, Koszalin-Góra Chełmska, Kołobrzeg-Kolegiata, Łowyn pod Międzychodem i inne. Prowadził również systematyczne badania studentów Uniwersytetu Poznańskiego, a w latach 1961-64 półciągle badania licealistów Wielkopolski i Pomorza, w których uczestniczyli pracownicy Zakładów w Poznaniu i w Toruniu. Wykształcił około 50 magistrów i 11 doktorów. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, członkiem Czechosłowackiego Towarzystwa Antropologicznego. W latach 1958/59 uczestniczył w Polsko-Egipskiej ekspedycji naukowej badającej ludność pustynnych obszarów Egiptu, a w 1975 roku prowadził w Moskwie badania materiałów bylej Katedry Etnologii i Antropologii UJK we Lwowie i współdziałał na rzecz przekazania ich do Polski. Szczególne więzi łączyły Go ze

środowiskiem etnograficznym i stomatologicznym, na którego gruncie propagował badania paleopatologii uzębienia. Antropologię pojmował szeroko, dostrzegał jej różnorodne powiązania z archeologią, etnografią, demografią, socjologią i medycyną. Najbardziej twórczym naukowo okresem życia F. Wokroja były lata 1939-1950, kiedy publikował nowoczesne naówczas prace z pogranicza antropologii, socjologii i demografii. W latach sześćdziesiątych skupił się na badaniach wykopaliskowych i ontogenetycznych. Nikt w okresie powojennym nie może dorównać Mu w liczbie prowadzonych prac wykopaliskowych, na których kształciło się wielu antropologów.

Pozostawił po sobie bogatą spuściznę naukową i duży dorobek organizacyjny.

Andrzej Malinowski

WSPOMNIENIE O ŚP. PROFESORZE FRANCISZKU WOKROJU

Zmarły w 1991 r. śp. profesor Franciszek Wokroj należał do grona moich profesorów, pod których kierunkiem studiowałem w latach 60. na UAM w Poznaniu. Wykładał On wówczas studentom etnografii podstawy antropologii fizycznej wplatając także w program zajęć elementy antropologii etnicznej. Jak pamiętam, był On nie tylko bardzo wymagającym wykładowcą, ale również naukowcem potrafiącym łączyć suche fakty z interesująco podanymi anegdotami i zabawnymi opowieściami nawiązującymi często do prowadzonych przez Niego badań terenowych. Jeszcze w czasie studiów, gdy stałem się członkiem PTL, poznałem profesora Franciszka Wokroja od innej strony, a mianowicie jako niestrudzonego działacza społecznego ruchu naukowego, który wiele swego wolnego czasu i energii poświęcił polskiemu ludoznawstwu i jego stowarzyszeniu. Był On jednym z nielicznych antropologów fizycznych aktywnie uczestniczących w pracach PTL. Choć sam nie podejmował problematyki etnograficznej, to do środowiska etnologicznego zbliżały Go bez wątpienia zarówno tradycje szkoły antropologicznej J. Czekanowskiego, akcentującej jedność wszystkich nauk antropologicznych, jak i własne zainteresowania problemami antropologii etnicznej i historycznej, a także osobiste doświadczenia z badań terenowych prowadzonych wielokrotnie w środowisku wiejskim.

Już od pierwszych powojennych lat profesor Franciszek Wokroj uczestniczył w pracach na rzecz odradzającego się PTL. Był jednym z tych, którzy walnie przyczynili się do uratowania dla Towarzystwa i polskiej nauki cennych zbiorów bibliotecznych znajdujących się we Lwowie — byłej siedzibie stowarzyszenia. Dzięki wielu zabiegom, w których niebagatelną rolę odegrał także profesor Franciszek Wokroj, unikatowa kolekcja książek, będąca do dziś najlepszym księgozbiorem etnograficznym w Polsce, znalazła się w nowych granicach naszego kraju i po kilku latach wędrówek — jako biblioteka imienia J. Czekanowskiego, otworzyła swe podwoje we Wrocławiu. W uznaniu osobistych zasług oddanych tej sprawie, jak i w podzięce za lata społecznej, bezinteresownej pracy na rzecz PTL, Walne Zgromadzenie Delegatów na zjeździe w Łańcucie w 1983 roku nadało profesorowi Franciszkowi Wokrojowi zaszczytny tytuł członka honorowego.

Począwszy od lat 40. profesor Franciszek Wokroj wybierany był do centralnych władz PTL, pełniąc w nich przez wiele kadencji szereg funkcji, które wypełniał zawsze z wielkim poczuciem odpowiedzialności. Znany był ze swej solidności,

akuratności i dociekliwości, a te właśnie cechy czyniły z Niego dobrego kandydata na stanowisko odpowiedzialne za sprawy finansowe i kontrolne. W latach 1954-1958 był skarbnikiem Towarzystwa, w okresie 1961-1963 oraz 1976-1979 członkiem, a w kadencji 1973-1976 przewodniczącym Głównej Komisji Rewizyjnej. To właśnie w tych latach miałem zaszczyt współpracować z profesorem Franciszkiem Wokrojem podziwiając Jego niespożyte siły, energię, stanowczość oraz biegłość w sprawach budżetowo-administracyjnych, jakże odległych — jak mi się wówczas błędnie zdawało, od czystego dyskursu naukowego. Wielokrotnie wybierany był także do Zarządu Głównego — jako zastępca członka (lata 1956-1959, 1967-1969) i jako członek rzeczywisty (lata 1959-1961, 1973) aktywnie uczestnicząc w opracowywaniu strategii działań PTL i w rozwiązywaniu małych i większych spraw bieżących.

W okresie 1964-1966 był profesor Franciszek Wokroj także członkiem Sądu Koleżeńskiego przy Zarządzie Głównym. Jednak ukoronowaniem tej wieloletniej — nie zawsze przecież wdzięcznej — pracy na rzecz Zarządu Głównego stał się Jego wybór w maju 1980 roku na prezesa Towarzystwa, którym przyszło Mu kierować w wyjątkowo trudnym okresie politycznych przełomów — aż do 1982. Warto tu również wspomnieć, iż nie bez racji profesor Franciszek Wokroj uchodził za jednego z najlepszych znawców statutu PTL, którego był nie tylko doskonałym prawnym interpretatorem, ale również krytykiem. To za Jego sprawą ożyła w Towarzystwie dyskusja nad brakami i mankamentami tego podstawowego dokumentu, co w końcu doprowadziło do uchwalenia znowelizowanej jego wersji.

Aktywnie działając przede wszystkim w Zarządzie Głównym był profesor Franciszek Wokroj przez wszystkie lata także członkiem Poznańskiego Oddziału PTL zasiadając wielokrotnie w jego władzach i reprezentując Oddział jako delegat na Walnych Zgromadzeniach PTL. Należał On do generacji profesorów będących łącznikami między przedwojenną tradycją akademicką a nowymi czasami. Częstkę tej tradycji starał się przekazać środowisku etnograficznemu poprzez swą pracę dla, i w Towarzystwie. Dla tych, którzy Go znali pozostanie we wdzięcznej pamięci jako niestrudzony, ofiarny i zasłużony działacz ludoznawczego ruchu.

Aleksander Posern-Zieliński